

Tonko MAROEVIĆ*

LUDOVIK PASKALIĆ, KOTORSKI PJESNIK IZ XVI STOLJEĆA

Apstrakt: Oslanjajući se na neka nova otkrića i interpretacije, u ovome predavanju sam pokušao dati poseban pogled na kotorskoga pjesnika Ludovika Paskalića (Paschale, Pascalis), djelatnoga oko sredine XVI stoljeća. Vrlo vješti pisac stihova na latinskom i talijanskom jeziku, on je održavao odlične odnose s mnogim pjesnicima s ove i one strane Jadrana. Osobito je gusto njegovo pjesničko dopisivanje s hvarskim pjesnikom Hanibalom Lucićem, koji je također pisao i na talijanskom. Sasvim nedavno, u nekoj američkoj knjižnici pronađen je svezak „Sonetti di messer Anibal Lucio Lesignano, scritti a diversi” (Venezia, 1556), u kojemu su četiri soneta posvećena upravo Paskaliću, a drugih pet su adresirani različitim uglednim osobama iz istoga kotorskog kruga. Prevevši te nove prinose, upravo iskrsle, i povezujući ih s već znanim dokumentacijom o odnosu Paskalića i Lucića, sačinio sam stvaralački profil našega autora, preferirajući dakako liniju njegovih veza s dalmatinskim autorima.

Кljučне rijeчи: Paskalić, Lucić, Kotor, sonet, Hvar, Jadran

Opsežno i raznoliko, talijanski i latinski ispisano pjesničko djelo Kotoranina Ludovika Paskalića zaslužuje i zahtijeva različite pristupe i već dosad je bilo predmetom mnogobrojnih istraživanja i tumačenja, vrednovanja i prevođenja. Osim nekolicine crnogorskih i niza hrvatskih romanista, njime su se bavili i talijanski i srpski znanstvenici, te latinsti raznih provenijencija, ali tematika i problematika njegova života i

* Akademik Tonko Maroević, inostrani član CANU

djelovanja nipošto još nisu iscrpljene, a njegova je važnost sve evidentnija i u širim razmjerima od kotorskih i istočnojadranskih koordinata.

U ovom predavanju ne težim potpunosti pristupa i nisam vođen maksimalističkim ambicijama estetske valorizacije. Želim jednostavno crnogorskoj stručnoj javnosti također staviti na uvid neke od recentnih rezultata i novih spoznaja što su upravo izašle na vidjelo, a kojima sam zainteresirani svjedok i pomalo pristrani sudionik. Riječ je o dva temeljnim činjenicama. S jedne je strane nedavno otkrivena, dosad nepoznata zbirka talijanskih pjesama hvarškoga renesansnog pjesnika Hanibala Lucića, o kojoj je u časopisu *Colloquia Marulliana*, XXVII (Split, 2018) kompetentno izvijestio njezin pronalazač anglist Ivan Lupić, donoseći u izvorniku dvadeset i sedam pjesama, pretežno soneta, od kojih su čak četiri upućena izravno Ludoviku Paskaliću, a četiri-pet drugih također nekim inim kotorskim adresatima. Druga važna činjenica u Paskalićevoj kritičkoj *fortuni* jest nedavno stručno uređeno i znački komentirano izdanje *Rime volgari / non più date in luce* (*Edizioni dell'Orso*, Alessandria, 2016) našega pjesnika, što ga je priredila Luciana Borsetto, profesorica s padovanskoga sveučilišta, koja se i prethodno bavila nekim aspektima Paskalićeva pisanja. U navedenom izdanju donijela je 146 stručno protumačenih pjesama, što predstavljaju prvi i veći dio Paskalićeve, 1549. godine objavljene knjige, dok je drugi dio zauzimala oveća grupa raznolikih pjesama što ih je Paskalić upućivao drugim pjesnicima i moćnicima. O tomu je ista znanstvenica dokumentirano izvijestila u ovcem članku „Della laude soave cibo de i nomi degni d' onori. Sulle Rime diverse di Ludovico Pascale” (tiskano u zborniku *Letteratura, Arte, Cultura tra le due sponde dell' Adriatico III*, Zadar, 2010, str. 209–233).

Pronalazak Lucićeve knjige i novo tiskanje Paskalićevih pjesama naveli su me na čitanje, a potom potakli i na potrebu izvještavanja o nekim aspektima tih izdanja. Ovo moje predavanje, dakle, niti je strogo znanstvenog karaktera niti integralno s obzirom na talijansku i latinstičku dionicu Paskalićeva opusa. Možda bi čak bilo točnije i prirodnije da sam ga naslovio: „Ludovik Paskalić u odnosu s drugim piscima i pjesnicima iz Dalmacije”, ili čak: „Paskalić i Lucić”, jer očigledno stavljam naglasak na veze koje su nam u prošlosti bile prirodne i logične, a na neki nas način i danas kulturno povezuju. Za potrebe predavanja,

a i iz želje za što boljim asimiliranjem baštine, većinu navođenih tekstova donosim u vlastitim prepjevima.

O Ludoviku Paskaliću, potomku kotorske plemićke obitelji, najviše doznajemo iz samih njegovih knjiga, na kojima je potpisivan i kao Lodovico Paschale i Ludovicus Pascalis (zavisno od talijanske i latinske verzije). Ponašivan je još i kao Paskvali, te kao Pasković (s obzirom na to da još postoji obitelj takva prezimena), ali se ipak već ustalila inačica Paskalić. Zaključuje se da je rođen oko 1500, da je u mladičkoj dobi pohađao studij prava u Padovi, da je bio u zarobljeništvu, a znade se da je 1539. sudjelovao u obrani grada od Turaka, te da je kao vojnik, odnosno mletački podanik i funkcioner, boravio na Kreti. Za života je, 1549. godine, tiskao samo knjigu „Rime volgari”, u kojoj uvodni i veći dio zauzimlje opsežni kanconijer na talijanskome jeziku, tipičnoga petrarkističkoga ugođaja — s karakterističnim fazama odnosa, što idu od zaljublivanja, preko kajanja i razilaženja, pa do katarze — ali značajnoga jer slijedi brazdu bembističke stilske reforme (istina, ne toliko brzo i neposredno kao mještanimu i moguću uzor Juraj Bizanti, koji samo dvije godine nakon Bembova izdanja pjesama, 1532, reagira prihvaćanjem novouspostavljena stilskog modela).

U drugom dijelu navedenoga izdanja naći ćemo brojne stihovane poslanice, uglavnom prigodnice i počasnice, upućivane mletačkim moćnicima ili kolegama po peru, a neke i u slavu same Venecije. I latinska parcela opusa, pod naslovom „Carmina”, koju je nakon Ludovikove smrti tiskao, 1551. godine, u Veneciji, njegov prijatelj pjesnik Lodovico Dolce, slične je naravi i nadahnuća. Jedan je dio erotskog karaktera i u heksametrima se obraća Kotoranki Silviji, pa se ta dionica zbirke i naziva „silvae”, a drugi je elegijski, uz mnoga obraćanja prijateljima, znancima, s autobiografskim naznakama, ali i prizivanja i pozivanja moćnih europskih kršćanskih vladara u svrhu angažiranja u borbi protiv Turaka (od kojih trpi njegova domovina).

Paskalićeva pjesnička rukovet na talijanskom jeziku svakako je i najopsežnije i najvažnije djelo tog izraza nastalo na istočnojadranskoj strani, a nemala cjelina na latinskome još joj uvećava raspone i domete. Oblikovno i metrički iznimno je širokog registra, leksički i sintaktički na izrazito je visokoj razini, a mitološke asocijacije i poetske slike dostojne su klasičnih uzora i vrhunskih suvremenika u samoj Italiji. Za nas nije, međutim, zanemarivo što on piše svjestan domaćega konteksta,

koji imenuje ilirskim i dalmatinskim atributima, a spominjanje „lijeve” (ali i nesretne) jadranske obale „s hladnim snijezima i ustrajnim ledom” dobro mu također dolazi kao topos nužne (ili lažne) skromnosti i odgoda pretjerana očekivanja.

Iako je, po svemu sudeći, većinu opusa stvorio u zavičaju, u samome Kotoru, i pretežno komunicirao s bliskima po porijeklu, ipak nije ostao sasvim izoliran i usamljen u onodobnoj intelektualnoj ekumeni, u svojevrsnom renesansnom *establishmentu*. Već sama činjenica da mu Ludovico Dolce priređuje posthumnu zbirku mnogo govori, a među adresatima njegovih pjesama mnoga su znana imena književne elite, poput Camilla Besalla, Lorenza Veniera, Vincenza Barozzija ili Bernardina Grisolfo da Schioa (uglednoga latinista, koji je prevodio Marulića). Indirektno doznajemo kako se jednim sonetom obratio i moćnome Pietru Aretinu, koji mu je na tome zahvalio.

Objašnjenje za takve mogućnosti idealne i stvarne komunikacije treba pripisati kozmopolitskom duhu i praktički homogenom prostoru mletačke uprave, što je povezivala centar s periferijom sustavnim slanjem svojih obrazovanih ljudi u sve krajeve i stečene provincije. Indikativna je u tom smislu posveta drugoga dijela knjige „Rime sparse” stanovitome Vincenzu Queriniju, koji je u to doba bio providur mletačkog saniteta, a u potonje doba istaknuo se kao upravitelj Kopra. Ali još je indikativnije Paskalićevo posvećivanje niza soneta Gianmatteu Bembu, nećaku glasovitoga — i ovdje već spominjana — pjesnika i jezikoslovnog reformatora, koji je upravo u vrijeme napada na Kotor, 1539, bio u tom gradu providurom. A iz sačuvane korespondencije između nećaka i strica, vidljivo je da se Pietro zanimao za prilike u Kotoru i pratio književna nastojanja u toj sredini.

Posveta Marziji Grisogono, plamenitoj Zadranci, znakovita je za drugu seriju Paskalićevih obraćanja. U opsežnom uvodnom tekstu najprije se ispričava zbog toga što plodovi njegova uma, koje joj posvećuje, neće biti dovoljno dobri nego jalovi i ružni, „nalik mjestu u kojemu su nastali, u krajnjem kutku Dalmacije, između visokih planina, a bez robne razmjene i plemenita razgovaranja”. Na drugomu pak mjestu hvali savršenstvo ženskoga roda, te veli kako njegovo doba u tome ne zaostaje za antičkim razdobljem, pa i „Dalmacija, naša zajednička majka, što je dugo bila lišena svjetlosti i slave, sada je blistanjem Vaše vrline postala sjajnom i lijepom”. Domovinski i lokalpatriotski faktor poticali

su, dakle, Paskalića da se mnogim pjesmama obraća zemljacima i suputnicima, ponajprije samim sumještanima, sugrađanima: Jurju i Marijanu Bizantiju, Vinku i Franji Buća, Ivanu Bolici, Albertu Dujmu, Kamilu Drago, Zatim Dubrovčaninu Klementu Ranjini, Zadranci Marciji Grisogono, te posebno Hvaranima Hanibalu Luciću i Jeronimu Bartučeviću Atiku. Prisjetimo se usputno kako već Vinko Pribojević, u svojem glasovitom govoru, održanom 1525. u hvarskoj Crkvi Sv. Marka, među svega nekoliko glasovitih Dalmatinaca, spominje Kotorane Vinca i Dominika Buću, te Jurja Bizantija.

Lucićeva novootkrivena zbirka talijanskih stihova, *Sonetti di messer / Anibal Lucio Lesi- / gnano, scritti / a diversi*, koju je 1556, nakon očeve smrti, dao u Veneciji tiskati njegov sin Antun, baca novo svjetlo na hvarsko-kotorske veze i poznanstva, a posebno ocrtava kulturnu klimu i društvene odnose značajnih mletačkih lučkih središta. Evidentno je da je lokalna elita stupala u prijateljske odnose s predstavnicima vlasti, da su se pismeni stanovnici dalmatinskih gradića, koristeći se ionako stečenim znanjem talijanskoga, najprirodnije obraćali inozemnim došljacima, od kojih su, svakako, mogli primiti korisne informacije i doznati literarne novosti.

Lucićeva zbirka gotovo je u cjelini enkomijastička, obraća se pohvalno istaknutim moćnicima, a zahvalno dragim prijateljima. Prvih desetak soneta adresirani su isključivo mletačkim funkcionerima, kapetanima Jadrana, providurima i knezovima mjesta, a tu su imena Viktora Dieda, Mattea Maripietra, Marcantonia Mulle, Nicole Bondomera, Gianmattea Bemba, Cristofora de Canala, Bernarda Sagreda, Mattea Zantanija, Marcantonia Priulija i Luigija Guoroa. Mogli smo zamijetiti kako je među navedenima i Gianmatteo Bembo, naslovljen kao kotorski providur, a s njegovim smo se imenom već morali susresti u spisima i u životnoj sudbini Paskalića, a jamačno je on mogao biti i važnom karikom u difuziji poetskoga bembizma na drugu stranu Jadrana, što je obilježio djelo i Lucića i Paskalića.

Nakon dvanaest oficijelnijih pohvalnica, poniznih zazivanja i laskavih uzdizanja Venecijanaca na službi u našim krajevima, posebno u samome gradu Hvaru, slijedi sonet upućen jednoj dami, a njegova galantna intonacija osigurala mu je istaknuto mjesto u redoslijedu. To je udvorno obraćanje stanovitoj gospođi Orsoli Tetrica, najvjerojatnije pripadnici zadarske obitelji Detrico, koju autor soneta hvali zbog stila

kakva nemaju ni proze ni stihovi iz davnih dana, uspoređujući je s Kassandra i Sapfo. Nažalost, spomen i otkriće nepoznate nam pjesnikinje nema pokriće u sačuvanim tekstovima.

Preostali dio zbirke, od četrnaeste do dvadeset i sedme pjesme, zauzimlju pretežno prijateljska obraćanja, a ta su gotovo sva adresirana u kotorske strane. Tu je na prvome mjestu upravo Ludovik Paskalić, kojemu Lucić upućuje čak četiri razna soneta, a pritom usputno objavljuje i sonet koji je Paskalić njemu uputio (a koji smo mogli već poznavati i iz Paskalićeve zbirke). Iza te paskalićevske čestice slijedi sonet naslovljen „Mom jedinom zaštitniku g. Mateju Fideleu”. O njemu, nažalost, zasad ne znademo ništa, pa niti to je li iz bokeljske grupe, kojoj inače pripadaju gotovo svi potonji, počam od Jurja Bizantija, glasovitoga pjesnika, ili Marina Grubonje, za kojega izravno piše da je kotorski plemić, a pritom je još okarakteriziran kao „izvrсни gospodin”.

Dva su soneta povezana s imenom i djelom Aleksandra Bizantija, neosporno podrijetlom Kotoranina, koji je došao na službu u grad Hvar. Prvim mu se sonetom Lucić obraća u ime hvarske vlastele i kao da mu se ispričava zbog nekih nesporazuma ili neprilika zbog neprikladnog društvenog položaja. Drugi je sonet ispisan u ime samoga Aleksandra, kojim se on obraća hvarskoj vlasteli, ali nedoumicu izazivlje pohvalni ton, ukoliko se odnosi na službu koju je upravo on primio. Možda je to ipak neizravna Lucićeva intervencija u znak zahvalnosti. Sonet koji slijedi nema naslovnika, ali obraća se također Kotoranima i hvali nekoga od njegovih upravitelja i zaštitnika, najvjerojatnije samoga Bemba, valjda Gianmattea, koji se istaknuo 1539. u obrani grada. Bembo, naime, jest izričito spomenut u prvoj tercini kao bitan branitelj, no možda je tu stavljen samo za usporedbu ili je pak unesen u pjesmu da ga se spomene kada on prelazi u drugu sredinu. Sonet „Gosparu Vinčencu Buća Kotoraninu” tipičan je primjer posredne pohvale; autor očekuje da će njegovo ime ostati samo kao odjek slave onoga kome je pjesma upućena, a s obzirom na to da govori o mladom Vicku, to nije teološki pisac Vicko (1475–1550) nego vjerojatnije njegov nećak.

Pri samome kraju zbirka mijenja enkomijastički karakter i donosi par pjesama sasvim različitih tipologija. Najprije je jedan sonet očigledno motiviran političkom aktualnošću, odnosno pretenzijama francuskoga kralja Franje I, simboliziranoga Pijetlom, koji je tražio pomoć pape

Lava (X), ali ga je taj napustio. Pobjedom u bici kod Pavije, 25. II 1525, kralj Karlo V (simboliziran Orlom, Jupiterovom pticom) označio je kraj Franjinim osvajačkim pohodima. Dvije sljedeće pjesme ljubavnoga su nadahnuća, oblikovno zanimljive po madrigalskoj izmjeni sedmeraca i jedanaesteraca, te po skokovitome rimovanju. Koliko god je Lucić na hrvatskome stvorio poseban petrarkističko-bembistički korpus, njegova mala talijanska erotska dionica obilježena je prevlašću dominantnih toposa, ovladavanjem općim mjestima. Završni, dvadeset i sedmi tekst knjižice je sonet posvećen „G. Franji Nataliju plemiću splitskom”, kojega poznajemo kao odličnoga latinističkog pjesnika i autora prve Marulićeve biografije.

Kako smo vidjeli, Lucićeva talijanska zbirčica prepuna je konvencionalnih sastojaka i čak iznuđenih obaveza, te ekspresivno ne predstavlja veliko obogaćenje piščeve aktive, ali njezino kulturalno značenje vrlo je veliko i neosporno, kako zbog dosegnute razine pisanja na nematerinskom jeziku i pripadanja univerzalnim tokovima tako — i još više — zbog uspostavljene komunikacije i svjedočenja veza između raznih ljudi i sredina. A neosporno je privilegirana upravo linija između Hvara i Kotora, a na toj je relaciji mjesto Ludovika Paskalića ključno i najizrazitije. Pa pogledajmo kako se Lucić obraća svojem pjevidrugu, što vidi u njegovu djelu i kako ocjenjuje sredinu iz koje on dolazi. Prvonavedeni sonet naročito je rječit:

U podneblju našem zalud tražim,
Paskaliću, grad što toliko stvara
Ko Kotor i što čašću se osnaži
Djelima skladom od sedam sestara.
Misleć na to što potražih u trudu,
Što vidio sam, što sam pročitao:
Možda bih opet tražio zaludu
Da sam i druge zemlje pogledao.
Tu rođeni su Buće, Pellegrini,
Bizanti i Pontani (grupa zgodna)
I ini s tobom, toliko ih ima.
Razloga ne znam toj dičnoj množini,
Osim da ista zvijezda vam je rodna,
Sretan grad s vama, sretnim plodovima.

Da ništa drugo nije Lucić uputio Paskaliću, ovaj sonet sam zaslužuje posebnu valorizaciju kao apologija povlaštenoga kulturnog prostora. Ne možemo ustanoviti dubinu i širinu Lucićeva poznavanja kotorskoga ambijenta i koliko je pretjerana pohvala što se odnosi na sve umjetnosti („djelima skladom od devet sestara”, devet muza), ali je pouzdano da je književna produkcija cirkulirala diljem Jadrana i da je hvarski pjesnik pratio kotorske kolege i uvažavao domete njihova pisanja. Među Bućama je bilo više pismenih ljudi, Frano Pellegrini bio je nastavnikom na komunalnoj školi, Bizanti se proslavio izdavanjem zbirke talijanskih pjesama 1532. godine, a Ludovik Pontano ostaje nam poznat po latinskoj pjesmi o Bogorodici, koju je Bizanti tiskao u upravo navedenom izdanju. Pontano je inače bio posebno blizak Paskaliću, koji je povodom njegove smrti ispisao čak pet soneta i jednu latinsku eklogu, pa je posebno primjereno da ga se Lucić prisjeća kad se obraća prijatelju prijatelja. Ova Lucićeva pjesma inače služi i kao definitivna potvrda kako je Pontano rođen u Kotoru, te isključuje — prema znalačkom uvidu Irene Bratičević — sve dosadašnje pretpostavke o njegovu talijanskom podrijetlu i o njegovoj istovjetnosti s inače glasovitim, sinonimnim humanistom iz lombardijskih krajeva. Lucićev pogled na Kotor možda nije sasvim objektivan i potpun, no svakako je motiviran sviješću o teškoćama da se elitna humanistička djelatnost ostvari u nepovoljnim uvjetima stanovite izolacije, pa je uzdizanje suvremene mu kotorske poetske prakse utoliko više nego opravdano.

Drugi sonet što ga Lucić šalje Paskaliću petrarkističkoga je ugođaja, tješi prijatelja koji trpi zbog ljubavi, no podsjeća ga kako bez erotske motivacije i odgovarajuće patnje nema visokih duhovnih dometa i pravoga pjesničkog rezultata. Zalaganje za ozbiljnu temu i adekvatnu stilsku obradu možemo shvatiti i kao pravi poetički program, no toposom skromnosti Lucić na kraju poantira tvrdnjom kako on sam ne umije ostvariti najviše zahtjeve nego je, štoviše, u stanju pokvariti i najozbiljnije namjere:

Paskaliću, Amorom pokoreni,
 Patiti stog možete opravdano,
 Jer plemenitoj duši to je dano,
 Bez Amora se otmjenost ne cijeni.
 On zlatnom strijelom slatke uzdisaje

Iz srca Vam izvabi, čini sklonu
 Muzu Vam na višnjemu Helikonu,
 Dotjeran izgled Vašoj pjesmi daje.
 Moj savjet dakle primite u svemu,
 Prem od Amora lice Vam se žari,
 Ne zazirite što služite njemu.
 Samo punina puninu ostvari,
 Visoki stil visoku traži temu,
 Al Lucić ne, on prostim sve pokvari.

Nakon toga samokritičnoga tona, kao svojevrsna nadoknada, u zbirci je otisnut sonet što ga je pak Paskalić uputio Luciću, obilježen naslovnikom „G. Hanibalu Luciću” i potpisan autorovim prezimenom. Naravno, na djelu je humanistička udvornost i štedro komplimentiranje, tvrdnja o prijateljevoj općepoznatosti i dalekom odjeku, o velikoj učenosti i zasluženosti pjesničkoga vijenca. Međutim, hvalu koju upućuje Luciću, Paskalić također kontrastira snižavanjem vlastite moći i uloge, tvrdnjom o tegobnosti nalaženja pravih riječi i priprostosti, niskosti osobnog stila. Osim toga, sonet se nedvojbeno odnosi na temu zlosretne ljubavi, na valjda već postojeći dijalog o mukama koje zaljubljeni pjesnik pati, s nadom u pomoć od mudrijega i iskusnijega kolege:

Prejasni glas Vam, ime puno slave,
 Luciću, sve do ovdje odjekuje
 I s razlogom Vam vijenac dolikuje
 Što učene jedino kruni glave.
 Pa premda ne znam naći riječi prave,
 A svatko otmjen u srcu Vas štuje,
 Više od drugih snage pridružujem
 Da teškim tim se poslom pozabave.
 Sklonosti ovaj znak nek s moje strane
 Svjedok Vam bude i neka ukrasi
 Priprostog mi i niskog stila mane,
 Dok u srcu se bolna ljubav glasi
 Vrline Vašeg uma, odabrane
 Isprazni, trpki plamen moj će zgasit.

Dosad navedeni soneti naslovljeni su jedino imenom onoga kojemu su upućeni (G. Ludoviku Paskaliću), no treći po redu, iz Lucijeve serije, posebno je obilježen: „U pohvalu g. Ludoviku Paskaliću”. Dakle, njegova je funkcija neosporno enkomijastička, kako je to i uobičajeno, ali smatramo da se taj sonet udaljio od pukog toposa i da je izrazitiji pokušaj objektivnijega sagledavanja zasluga, da je rezultat traženja vrijednih specifičnosti upravo Paskalićeva slučaja (u kojima se, međutim, i sam Lucić može prepoznati). Naime, riječ je o vrednovanju napora što ih autori iz netalijanske sredine (ili barem izvan apeninskih koordinata) moraju uložiti kako bi ovladali Petrarkinim idiomom. Za Paskalića znademo da je boravio u Padovi, ali to ni jezično ni ambijentalno nije moglo biti dovoljno i sasvim odgovarajuće za asimiliranje duha klasičnog pjesništva. Lucić, dakle, hvali Paskalića što se, premda rođen preko mora i makar „u Toskani nikad nije bio”, smio približiti, primaknuti blagoglasju Laurina pjesnika. Iz ovoga soneta prepoznajemo i određenu samosvijest i skromnu autonomiju pjesnikâ koji su se izražavali talijanski, ali su se javljali iz vlastita prostora.

Kad netko na latinskom pjesme svoje
 Visokim stilom hvale vrijedno niže,
 Prem iz daleke neke zemlje stiže
 Znači da bje u Laciju odgojen.
 Al lijepom zvuku primaknut se smio
 Pjesnika Laurina, željom vođen,
 Sad jedan što je preko mora rođen,
 Što u Toskani nikad nije bio.
 Što potiče ga na taj pothvat smjeli,
 Za uzvišenom čašću zov se javi,
 To da duh puše gdje god i sam želi.
 Sretan si, Paskaliću, u svoj slavi,
 Nju skončat neće tok nebeski cijeli,
 U tvojoj riječi takva slast boravi.

Kada danas, zahvaljujući pronalasku čitave Lucijeve zbirke na talijanskome jeziku, znademo da je i hvarski pjesnik uspješno ovladao nematerinskim idiomom, to jest izrazom koji je mogao podijeliti ne samo s našijencima nego i sa sugovornicima s druge jadranske obale, shvaćamo

kako je u pohvalu Paskaliću, zbog višejezičnosti, uložio i vlastito iskustvo i opravdani ponos. Ali to ga ne priječi da još jednom zauzme stav poniznosti i skromnosti, da u četvrtom od soneta upućenih Paskaliću odlučno ustvrdi kako njegova aktualna poznatost i buduća slava ovise jedino o tome što je vlastito ime i djelo vezao uz pismeno druženje s kotorskim pjevidrugom. U svojoj inače žalobnoj, tugaljivoj sudbini stanovito ispunjenje i relativno zadovoljstvo nalazi u tome što je mogao služiti, častiti onoga kojemu muze bijahu posebno sklone (dakle, boljega ili sretnijega od sebe). Govoreći iz perspektive poodmakle dobi („na život moj već pada sjena”), Lucić nalazi utjehu u ispunjenju prijateljstva, to jest u uvjerenju kako će Paskalićevo ime njegovome dati veću vrijednost, kao što priproste tkanine dobiju na cijeni kad im se da de boja. U konkretnom slučaju, spomen veze s kotorskim pjesnikom pozitivno će obojiti Lucićevu uspomenu.

Kad uz Fortunu stajao bih, blažen,
 Kao što od nje na daljinu stojim,
 Kad mogao bih dat željama svojim
 Da zahvalnim se, prijaznim pokažem,
 Ipak dar ne bih toliko cijenjeni
 Mogao nać u usporedbi s time
 Što poznajem Vas, častim Vaše ime,
 Paskaliću, Muzama omiljeni.
 Po Vama glasovit u vijeku našem
 Živim i slavnim u druga vremena
 Učinit će me bistro pero Vaše,
 Premda na život moj već pada sjena,
 I tkaninama kad im boju daše,
 Ako i prostim, naraste im cijena.

Čini li nam se da Lucić pretjeruje s četiri pohvalnice i stavljanjem sebe u drugi plan, u sjenu tobože muzama omiljenijega i glasovitijega u svijetu književnosti, dužni smo pogledati i drugu stranu. Već i sam Paskalićev sonet, uklopljen u Lucićevu talijansku zbirku, dovoljno nam govori o mogućoj recipročnosti, o činjenici da se i Paskalić ne samo služi istim toposom skromnosti i stavljanjem sebe u podređeni položaj nego se obraća Luciću kao moguće iskusnijemu, umnijemu, spremnome da

mu savjetom pomogne u ljuvenim tegobama. Ali pravi uzvrat, ako ne i pretjerane iskaze poštovanja i ljubavi prema jamačno starijemu Hvaraninu naći ćemo u odužoj kanconi koju Kotoranin uvrštava u drugi dio svoje objavljene zbirke. U tom skladnom i razvedenom pjesmotvoru, Paskalić se Luciću, još za života, obraća kao „blaženom i svetom duhu”. Evocira zatim njegovu uspješnu ljubavnu vezu, što mu je omogućila da se i pjesnički ostvari. O širini njegove slave govore veliki zemljopisni rasponi, sve do svemirskih visina, a predskazuje čak da će zaslugom toga pjesnika Hvar dosegnuti firentinske okvire. Nimfe i Tetida daju morski mitološki kolorit eruditskoj počasnici, koja kulminira nipošto skromnom afirmacijom „nove dalmatinske lire”.

Duše blaženi, sveti
 Što mišlju među nama
 Boraviš, sišav s Nebeskih visina,
 Dostojiš doživjeti
 Da u svim prigodama
 Nutarnja tvoja vidi se vrlina,
 Il preko dičnog čina
 Il spisateljskog rada
 Činiš da svud se čuju,
 Zvuci da odjekuju
 Svetog, božanskog i nebeskog sklada.
 Stoga te s punim pravom
 Podneblje naše časti višnjom slavom.
 Ako onu što grudi
 Slatkom ti mukom puni
 Amor ti daje sretno osvojiti,
 Nek počast ti dosudi,
 Vijencem čelo okruni
 Što pjesnika otmjenog svakog kiti,
 Pa će od tebe biti,
 Jer plod uz sjeme spada,
 Još na tisuće spisa,
 Kakve ti već ispisa,
 Od kojih ti je u besmrtnost nada.
 Svoj rad dostojni slijedi,

Što zlatnog tkanja odjeka ti vrijedi,
Slijedi neizmijenjene
Sređene, nježne niti
Svim svetim žarom svoga razmišljanja,
Jer bit će omiljene
Srcima plemenitim,
A vrlina ti, dostojna poslanja,
Dati će nek odzvanja
Tvoj dobar glas u letu
Od Inda pa do Taga,
Od Juga sve do praga
Ledenih Kola u sporome kretu,
Pa će s Arnom bit ravan
I tvoj grad Hvar, čak podjednako slavan.
Zavisti nije lišen
Ni onaj koga hvale
Da apeninski poticaj ga zove
Otkad se oglasiše
(Riječi su tek mi male)
Zvukovi Lire Dalmatinske nove,
Što odmah izazove
Suglasjima joj milim
I skladom što ga slaže
(ako nam glas ne laže)
Da su se ljudi silno začudili,
A iz vodice slane
Čudom su nimfe izać izazvane.

Jadrane plemeniti,
Što natapaš silinom
Obale Hvara svojim valovima,
I vi, duboko skriti
U špilji Tetidinoj
I svi vi među morskim bogovima,
Ako u vama ima
Ljubaznosti još malo
Ne dajte da se javi

Nevrijeme gdje boravi
 Onaj kog volim, do kog mi je stalo.
 Nek nastavi, ne strepi,
 Prijatelj Muza svršit rad svoj lijepi.
 Idi, kancono, kamo te uputih,
 Reci mu da u svemu
 Nemarna si, al da se svidiš njemu.

Vjerujte mi da sam s posebnom lokalpatriotskom motivacijom prevodio navedene stihove. Naime, potječem s Hvara i imam iskustvo u prepjevavanju petrarkističkih i danteovskih kancona. Nisam se mogao pomiriti da ova pjesma ostane na Rotkovićevoj verziji (koja je čak povezala u jedan te isti tekst i sonet i kanconu posvećene Luciću), a koja je, uz prevelike slobode i smjela dodavanja, monotono osmeračka i ne slijedi istančanu izmjenu sedmeraca i jedanaesteraca. Uostalom, donosim početne Rotkovićeve prepjevne stihove, pa usporedite:

O blaženi duše sveti,
 Što usamljen među svima
 Živim, kô ko s neba sleti
 Da pomogne smrtnicima.
 Iz nutrine tvoga bića,
 Prolaznog, kô i sve što je,
 Neprolazne čujem zvuke
 Harmonične lire tvoje.
 Sve što zboriš, sve što pišeš
 Veselim i svetim stilom
 Silno je i još odavno
 Prostrujalo našim bilom.

Kad sam već ustrajao na Paskalićevoj dalmatinskoj vezi i na crvenoj niti komunikacije s one strane Jadrana, nisam želio preskočiti ni pjesme upućene u Zadar, pogotovo zbog njihova galantnoga tona i iskaza poštovanja što sublimiraju erotizam u korist nutarnje ljepote i duhovnoga srodstva. Sonetni diptih, upućen Marciji Grisogono, odlična je dopuna plemenitih misli i iskazanih u predgovoru petrarkističkoga kanconijera, koji obuhvaća prvu, veću polovicu Paskalićeve objavljene zbirke.

Ako ljepota prolazna, što stari,
Nad ljudskim srcem takvu snagu ima
Da sve ostalo kao prosto prima,
Tek o njoj snuje, za drugo ne mari,
Mislite, Gospo, kojoj ravne nije,
Nit bješe koja od Ganga do Nila,
Kakvu je moć nada mnom ostvarila
Vaša vrlina vječna, što ne mrije.
Ako će Plamen Vaš, koji se pali
Od smrtne Draži, koju prostom zvaše,
Do smrti srca plemenita trajat,
Moj Plamen, kojem poticaj su dali
Nečuvani zanosi duše Vaše
(To mu je uzrok) biti će bez kraja.

Da sam se samo na glas usmjerio,
Samo na oči i osmijeh Vam smjeli,
Sad, Gospo, kada daljina nas dijeli
Život bi tužan, žalostan mi bio.
Amora hvalim i Zvijezdu sudbine
Što svladaše mi srce drugom spravom,
Pokazujúc mi Vaše lice pravo,
Ljepotu Duše Božanske vrline.
Ljubeći, dakle, ono što ne može
Izvanjsko bit, dirnut ga ruka neka,
Ni oko motrit svojim sjenicama,
Zadovoljan sam, premda iz daleka,
Prisutnošću iznutra Vašom prožet
Vidim Vas, ćutim i uvijek sam s Vama.

Kad smo već isključivo kod dalmatinskih motiva, ne mogu mimoići ni pjesmu koju je Paskalić posvetio Jeronimu Bartučeviću, pogotovo što je riječ o Hvaraninu, pritom nazvanom lijepim antičkim atributom Atticus. S obzirom na to da je iznimno dugačka, sastoji se od stotinu i sedamdeset sedam elegijskih distiha, donijet ću tek nekoliko karakterističnih ulomaka, u prepjevu Šimuna Šonje. Pohvale su, dakako, hiperbolične, našijenac našijenca uzdiže do visina najvećih autoriteta, ali pritom se osjeća i

zadovoljstvo dosegnutih uzora, to jest svijest da su neki pojedinci s istočne jadranske obale pronijeli glas svojega zavičaja i stekli ime u univerzalnim razmjerima. Pjesma koju Paskalić upućuje hvarscome prijatelju kao utjehu prigodom smrti supruge prepuna je klasičnih reminiscencija, ponajprije grčkih i rimskih primjera silaska u Had, počam od Orfeja do Eneje, zatim slijedi racionalno relativiziranje tih starinskih „izmišljotina”, da bi nekakvu utjehu pjesma konačno ponudila u shvaćanju neizbježnih mijena između tužnih i vedrih zbivanja, između zime i proljeća. Za nas je ipak najzanimljivije kako se Kotoranin uznosito obraća Hvaraninu:

Atiče, kome divno poznavanje latinske riječi
 slavni Ciceron sâm može zaviđati čak,
 tvoja izvrsna slava i svijetom stečeno priznanje
 donosi veliku čast našem ilirskom tlu.
 Čitamo tvoje pjesme što tužnjave sadrže stalne,
 koje u srcu tvom silna izaziva bol,
 kada tužan udes oplakuješ supruge mrtve,
 koju je Parka zla otela krevetom tvom.
 Vjeruj da i ja dijelak tog bola osjećam tvoga:
 ljubav naređuje to, starog poznanstva mi vez.
 Koji ne plače sâm dok promatra u plaču druga,
 taj drugarstva tog snagu ne pozna nit' moć.

Pri koncu pjesme dolazi do novoga podsjećanja na prijateljev položaj, ali i naglašavanja njegove obaveze da se posveti svojoj vokaciji, te otkloni od sebe žalost što ga sputava:

Pjesnik tugu ne pozna već samo veselu radost,
 čim je gutnuo on s izvora pegaškog sok.
 Ti si aonskom hramu u službi i svećenik Feba,
 koji napoji tvoj kastalskim izvorom duh.
 Tebi priliči smijeh i pjêv i vječita igra,
 tebi pristaje svagda zabavan slijediti dan.
 Stoga, Atiče, diko i slavo dalmatskog kraja,
 razbij već duha svog crne oblaćetine te.
 Pripazi čega je vrijedan muž i čega je pjesnik,
 kome ravnoga naš sada ne sadrži kraj.

Na samome kraju Paskalić ipak kao da prepušta riječ preminuloj supruzi, koja rastuženom mužu upućuje sljedeću poruku:

Premili meni mužu, dok bijah još u životu,
 draži od očiju ti, draži od bića mi sveg,
 sada toliko mi drag, koliko nit riječima sama
 kazat ne mogu ja, duhom ni pojmiti to,
 nemoj mi mutiti mir tim žalosnim kukanjem tvojim,
 u blagom pokoju daj vječno da uživam ja.
 Ovi uzdasi tvoji pomućuju smirenost moju,
 tužnim jaukom tim moj se narušava mir.
 Ali ako ti godi tolika, Atiče, ljubav,
 ako si željan da brak vječno prosljedimo mi,
 živi vjerno i našeg života slijedeći pravac,
 grabi spasonosni put, motreći zvjezdani sjaj!
 Tako ću tebe ovdje, vrlina punog doskora
 prihvatit lično ja, motreć' izbliza ti lik.
 Ovdje će spojiti nas nepopustljiva ljubavi spona:
 ljubavi naše tu nećemo vidjeti kraj.

Ovo je moje predavanje predstavilo par gravitacionih točaka oko Ludovika Paskalića, pokazalo četiri soneta koje mu je Hanibal Lucić uputio i donijelo pet karakterističnih pjesama što ih je sam Paskalić odao na par adresa: Luciću (sonet i kanconu), Marciji Grisogono (dva soneta) i Jeronimu Bartučeviću (elegiju). Paskalić je, vidjeli smo, primio lijepih poticaja i dragih spomena, ali je uzvratio ništa manje sklonim i odlično sročnim pobudama i odgovorima, i to na talijanskom i na latinskom jeziku. Premašio bih samonametnute okvire da sam se pozabavio specifičnostima pjesnikove motivike i ikonografije, da sam ušao u stilska i ekspresivna svojstva Paskalićeva pjesništva, posebno u paralelizme između talijanske i latinske parcele njegova pisanja. Taj posebni zadatak podrazumijeva minuciozna ispitivanja i kompetencije kojima ne raspolazem sasvim, pa sam se ovom zgodom zadržao na bližem mi i lakšem problemu. Premda nipošto nisam smjerao znanstvenoj disciplinarnoj strogosti i potpunosti uvida, razumljivo je da sam se oslanjao na tekovine mnogih koji su se Paskalićem bavili, posebno — uz nekoliko usputno već spominjanih istraživača — na radove

Körblera, Prage, Torbarine, Bacoticha, Kovijanića i Radoslava Rotkovića. Nadam se da je ukazivanje na prijateljske veze, solidarno razumijevanje i međusobno podržavanje naših renesansnih autora vrijedilo podsjećanja i naglaska.

Tonko MAROEVIĆ

LODOVICO PASCHALE-PASCALIS, POETA
CATTARENSE DEL CINQUECENTO

Riassunto

Basandosi su alcune nuove scoperte e interpretazioni, in questa conferenza ho tentato di dare uno sguardo particolare sull'opera del poeta cattarese Lodovico Paschale — Pascalis, attivo attorno alla metà del Cinquecento. Scrittore abilissimo nei versi latini e italiani, egli ha tenuto ottime relazioni con tanti poeti da questa e dall'altra parte del Adriatico. Particolarmente denso è stato il suo carteggio poetico con il poeta lesignano Annibale Lucio (Hanibal Lucić), che scrisse pute in lingua italiana. Recentemente, in una biblioteca americana, è stato ritrovato l'opuscolo „Sonneti di messer Anibal Lucio Lesignano, scritti a diversi” (Venezia, 1556), in cui quattro sonetti erano dedicati appunto al Paschale, e altri cinque indirizzati ai diversi personaggi illustri della stessa cerchia cattarese. Traducendo questi nuovi contributi, appena emersi, e collegandoli con la già nota documentazione sul rapporto di Paschale con Lucio e gli altri, ho tracciato un profilo creativo del nostro autore, prediligendo naturalmente la linea dei suoi legami con gli scrittori dalmati.

Parole chiave: Paskalić, Lucić, Kotor, Sonetto, Hvar, Adriatico